

Dr. Zober:

Druga plat.

Viderat Adriacis Venetam Neptunus in undis
 Stare urbem et toto ponere jura mari.
 Nunc mihi Tarpejas quantumvis, Jupiter, arces
 Objice et illa tui moenia Martis, ait,
 Si pelago Tybrim praefers, urbem adspice utramque
 Illam homines dices, hanc posuisse deos.

Koliko so ti verzi vredni? Zaman se trudiš, kdorkoli premišljuješ nad tem vprašanjem. Za ta epigram je plačala beneška republika Sannazaru šeststo zlatnikov, kar daje v naši dobi nekako petnajsttisoč kron ... Ah, da ne živim več v petnajstem veku! Toda ne. Saj se dobe i dandanes taki honorarji. — Ne govorim iz pohlepa po nehvaležnem mamonu — saj se dobe i dandanes ljudje, ki znajo ceniti epigram in sploh duševen proizvod umetnika, in ki vedo, koliko je naobražencem vreden takov duševen proizvod. Kakor Sannazaro, še tudi dandanes živi marsikateri pesnik, učenjak, pisatelj, ki si želi beneške sinjorije, njenega umevanja in njene radodarnosti ... Hermann Bahr je pred nedavnim praznoval svojo petdesetletnico na običajni način. Toliko dnevnikov in revij ga je slavilo, bilo je i nekaj akademij v čast temu najboljemu predstavniku avstrijskonemško-liberalnega romansieja in pripovedača nemške kulture med Lincom, Dunajem, Berlinom in Bayreuthom, njegov založnik pa je izdal k petdesetletnici spomenico „Hermann Bahr“ ... Ta širokopleči, dolgobradi Avstrijec je nekoč potožil, da se amerikaniziramo, da nam je le za denar, denar, denar. Njemu da je vrlo težko truditi se za honorar, za mezdo, ker ga ta dotika notranjosti, duševnosti s posvetnim denarjem onečašča, ker mu jemlje vso fantazijo, ves polet na Parnas in ga sili, da ostaja pri realnih tleh ljudi, ki služijo. Pa vendar ni pognal čez prag gibkega Gáborja Steinerja, ravnatelja zabavišča „Venedig in Wien“, ko je prišel k njemu naročat varietésko „revijo“, naročat, kakor se naroča blago. S pogodbo, natančnimi klavzulami, rokom izpolnitve, določeno kupno ceno in s sklepnim pismom. „Dne . . . mi dobavite varietésko revijo, določenega obsega, 1 kos à . . . , svota . . .“. Tako nekako. Bahr je napisal znano „Reise nach Eipeldau“ in dobil tantiemne predplače sedemtisoč kron. Na Dunaju, pred malo leti, torej ne v Benetkah pred šeststo leti! O, seveda je to možno, — dokler Gábor da, piše

Hermann, in ne vem, če bi tako darovit narod, kakor smo Jugoslovani, ne dobil kar naenkrat par tucatov pisateljev, umetnikov in tako dalje, če bi jih mogel rediti. Končno le ima rokodelstvo zlato dno in ne vem, če ni mnogo, mnogo pisanega, slikanega in izklesanega, uglašnega in stvorjenega takega, da zelo spominja na ekonomsko načelo „delitve dela“. Rokodelstvo en gros z duševnimi proizvodi. Ko se je nekoč dal nemški pesnik slikati, je objavil svojo sliko po raznih prvovrstnih ilustriranih listih, pod sliko je stalo „Pesnik v svoji delavnici“, na pisalni mizi odprta knjiga, za njim pa polne police knjig, vse orodje za pesniško delo, ki je — intuitivno. Jean Paul je bil izrekel krilatico: „Knjige pišem, da si morem knjig nakupiti“. Obratno dela danes mnogo pesnikov in pisateljev zlasti večjih narodov, kjer je večja izbira v materialu, večja režija in kjer obrt več nese . . . Na deskah, ki pomenijo svet, ni mnogo drugače. Koliko jih je že, ki so bili prav na koncu, pa so napisali opereto, dobili milijonček ali dva, si zgradili vilo, omislili auto, živeli med Trouvillom, Monte Carlom, Berlinom in Peterburgom, porabili denarce in drugo leto . . . napisali novo opereto, s katero prične ono prijetno naštevaje iznova. Zločinec, ki nam je daroval „Veselo vdovico“, je danes bogataš in član dunajskega operetnega trusta. — Res, amerikaniziramo se. Ni čuda, da je lahen odsev novega blagovestja posejal tudi v Slovenijo. Znan slovenski pisatelj se je izrazil: „Dve uri na dan delam za snažno literaturo, ostali čas pa za kruh“. Torej zopet kruh, zaslužek? Kje je pa polet? In vendar želim temu slovenskemu kolegi, da najde svojega Gáborja, ki mu da sedemtisoč kron predplače. Prišli bi že Slovencem zlati časi, če plačan bil bi vsak pisar, kdor nam kaj kvasi.

Govore, da je prišel Slovencem v istini preporod v Jugoslovanstvu. Čitali smo pred nedavnim več feljtonov in člankov pro in contra. Čujemo o splošnem preporodu narodne zavesti, o preporodu skupne književnosti. Blagovestje, ki bi nas tešilo, če se uresniči. Jugoslovani smo šele spoznali, da je preporod možen, ni pa še prišel. Mnogo jih je, ki ga nalašč zadržujejo. Kadar bo pa prišel, bo to pomenilo sijajno kulturno tekmo Sofije z Belgradom, Belgrada z Zagrebom, Zagreba z Ljubljano, Ljubljane z Gorico, Trstom, Splitom, Sarajevom. Preporod pride, kadar bo kulturna tekma treh ali štirih jugoslovanskih narodov proizvajala toliko vrednot, da bo radi teh vrednot samih vredilo biti član vseh teh štirih jugoslovanskih narodov po zavesti in kulturni pripadnosti, torej kadar bo Slovenec Hrvat, Srbu in Bolgaru pomenil obogačenje in obratno.

Kultura je skupina vseh posledic onega dela, ki daje obiležje posamnika ali naroda. Imamo osebno kulturo, pa kulturo stanov in razredov, časov in narodov. Jugoslovanska kultura nam znači skupnost kulturnega dela vseh štirih narodov in praktična izvedba te skupnosti znači naš preporod v Jugoslovanstvu. Lahko govorimo pri tej priliki tudi o jezikovni puristiki. Napoljčan, Toskanec in Benečan se v XVI. stoletju med seboj niso razumeli, razven latinski. Ko je renezanca uvedla v slovstvo narodni jezik, — to je toskanščino, ker so toskanski pisci, ker je toskanska kultura daleko nadkriljevala beneško, lombardsko, rimsko, urbinsko, ferrarsko, napoljsko, — so se nekateri še krčevito držali bodisi lombardščine ali latinščine, bodisi, da so mešali v toskanščino arhaistične latinizujoče izraze, besede, glagole. Castiglionov „Cortigiano“ se je temu protivil, češ: „Držimo se samo narodovega jezika. Živi narodov jezik se neprestano razvija. Zato je dopustno, da se rabijo samo dobri narodni izrazi, pa bodisi toskanski, ali lombardski, bodisi španski ali francoski; tako bo nastal živ jezik, ki ni stari toskanski, toda je italijanski, bogat in poln kakor vrt poln cvetja in sadu...“ Prosim, tega ni pisal nikak „Ilirec“, marveč „Il Cortigiano“, Castiglionova razprava iz dobe italijanskega preporoda. Slišali smo sicer glas, da ne gre primerjati Jugoslovanov z Italijani. Toda nismo slišali dovolj razlogov, zakaj nam ta primera ni dovoljena. Kar je takrat doseglo plemstvo in trgovstvo, tega naj ne dosežejo probujeni sodobni narodi, tako ozko krvno in jezikovno sorodni, v času demokracije in splošne gramotnosti, velikega pomorskega, železniškega, poštnega in brzojavnega prometa ter v dobi, ko imamo sedmo velesilo, novinarstvo? Le organizirajte veliki jugoslovanski knjižni trg pa delo po akademijah, maticah, strokovnih društvih, v dijaštvu, revijah, mesečnikih in novinah, pa v politiki, ki nam naj uresniči sen skupne zavesti, — videli boste, kaj nam pomeni preporod Jugoslovanstva in kaj bo pomenilo v njem Slovenstvo kot tekmeč.

Sannazarov in Bahrov honorar pa jugoslovanski preporod? Čuden miselni skok, čudno napredna misel! Toda ta miselni skok je po svoje upravičen. Kaj bi slovenski novinar, publicist, slikar, pesnik, kipar, skladatelj, pisatelj, urednik, učenjak ne smeli zahtevati dokaj višjih honorarjev za svoja dela, če pišejo za podvojeno, potrojeno, početvorjeno publiko? Brez pomisleka! In bi ga tudi dobili. Ta porodniška stavka, ki jo sedaj čutimo pri slovenskih pisateljih, nas ne more navdajati s presijajnimi nadami za tekmo na slovstvenem in kulturnem polju. Na slovanskem jugu je sedaj toliko

polja za prav domači preporod, da bomo kmalu jeli občudovati i ondoto novo liriko, epiko, dramo, skladbe in slike, kakor že sedaj nemo občudujemo Meštrovića. Sedanja perioda slovenske pripovedne mora kmalu jenjati, sicer ne preostane za tekmo ničesar razen spomina; sicer nas ne bo noben Anastazij Zelenec več mogel zasmehovati s culo knjig, toda velike, prav velike biblioteke dobrih knjig res ne moremo pokazati, zlasti proze ne. Res, vrednosti knjige ne cenimo po metru in kilogramu, pač pa produktivnost, količino. I mal narod more biti zelo produktiven, če je visoko kulturnen. Visoko kulturni narodi pa plačujejo svoje duševne delavce, — ali pravzaprav obratno: Le oni narod ima mnogo, in sicer mnogo dobrih duševnih delavcev, ki jih po pomenu dela primerno nagradi. Preporod, množenje kroga odjemalcev, rast honorarjev, množenje pisateljev. To je zame tisti circulus, ki utegne postati še vitiosus. Ni nemogoče, da mi bo še kdo očital, da zagovarjam preporod, ker si obetam za slovenske pisatelje boljše honorarje, ter me primerjal z mužikom, ki je češnje posekal, da je češnje zopal. Nikakor! Vprašanje honorarjev je le merilo kulture, ker je posledica ne le dobrega gmotnega stanja, ampak tudi številnosti odjemalcev, razširjenosti knjižnega trga. Kakor „Il Cortigiano“, sem prepričan tudi o Jugoslovanih, da ima sedanje zajedniško gibanje globok naroden in kulturni smisel in da novi jugoslovanski nacionalizem ni le čut razmaha narodnosti, marveč tudi razmaha kulture. Skupno knjižno in umetniško proizvajanje, skupna raba proizvodov, skupna organizacija in medsebojna tekma, to pomeni preporod. To pomeni tudi rešitev onega perečega vprašanja, kako naj slovenski umetnik živi in dela, dobro živi in dobro dela. Dajmo mu priliko, dajmo mu občinstvo, dajmo mu organizacijo: Za deset let bo dobro situiran in naše Muze si lahko nabavijo moderna krila, naša, ne hrvatska, pa vendar jugoslovanska, ne samo-slovenska.

Pred nekaj leti je ravnatelj Mantuani objavil v „Času“ študijo o sociologiji umetnosti. Svetoval je tam, naj naši umetniki ne zahtevajo zase honorarjev, kakor jih dobivajo Rodin, Meštrović, Somov, Liebermann, — naj ne zahtevajo cen, ki so za povprečnega slovenskega meščana možne le v fantaziji. Zdravo jedro je gotovo tudi v tem predlogu. In vendar ta predlog ni izcrpen, ker ne računa s sociologijo umetnika. Da sem danes slikar ali kipar ter izklešem ali naslikam umotvor, nočem le, da ga ceniš, da napišeš o njem pohvalno kritiko, da se mu diviš v izložbi in me končno nagradiš s 50 ali 500 kronami, češ, „pauvre diable, na, da boš lažje živel,

pa lepa hvala“, nego hočem biti nagrajen za svoje delo tako, kakor to odgovarja njegovi vrednosti v svetovnem občinstvu, ne pa le v občinstvu malega naroda, takem občinstvu, ki se deli v malo četo kongenialnih občudovalcev umotvora in v veliko četo snobov in onih podpornikov, ki iz moderne narodne dolžnosti podpirajo revežaprosjaka. Kot pesnik, pisatelj, učenjak, urednik, skladatelj i. t. d. imam iste pomisleke, iste zahteve, — ali pa raje stavitkam. Koliko je talentov med nami, koliko je mlajših in starejših moči vseh navedenih strok duševnih delavcev, ki govore in vedo, ali vsaj nesvestno čutijo tako in ki niti ne začno delati, marveč se zabubijo, ali pa posvetijo svojo latentno energijo političnim vprašanjem ali kam drugam. Odtod danes na Slovenskem tako malo dobrih pesnikov, tako malo dobrih pisateljev, prevajalcev, dramatikov, da je ostalega pol tucata kakor v pregnanstvu, brez duševnega stika z okolico. Po usodi sedanjih upodablajočih umetnikov niti ni, da vprašam; pričakovati je, da nam brez kulturnega preporoda i oni ostanejo brez naraščaja. Odkod naj nam pride tekma in proizvodjanje in kultura, če ne od čisto realnega činitelja, od mase odjemalcev, gledalcev, poslušalcev? Teh nam dajte, to nam izprosi, Aretino!

Kdo pa je to? Naš patron je to, priprošnjik in pričetnik publicistike, navihanec, ki se je znal tudi gmotno sijajno okoristiti. Pietro iz Arezza, Aretino, največji klevetnik italijanske renezanse, je živel po pregnanstvu iz Arezza v Benetkah, mestu svoje slave; velik talent, nedosežen epigramatik, aforist, dober stilist, toda zloben žurnalist. Poln jedkega sarkazma, poliva z lugom svojega roganja vse in vsakogar, ki mu ni po godu. Več o njem govoriti tu ni mešta, naj zadostuje, da je znal skrbeti za odjemalce. Poleg papežev, umetnikov, vojvod, condottierov in senatorjev sta se ustrašila njegovih paskilov i francoski kralj Franc I., i rimski cesar in španski kralj Karel V. S stalnima penzijama, ki sta mu jih v zlatu plačevala oba največja sodobna vladarja za naklonjenost, je ta zavidanja vredni renezančni publicist sijajno rešil vprašanje honorarjev in dokazal, da je dober sociolog in psiholog kaj vreden že v času, ko drugi verujejo se v alkimijo.

Poleg Aretina je dobil del publicistike, žurnalistika, v zadnjih desetletjih še drugega svetnika in priprošnjika, ki se imenuje Conan Doyle. Ni pa najvažnejša njegova zmožnost kriminalistika, marveč njegova zmožnost povedati vse te kriminalne afere, slikati značaje in prigode ter slikati ta svet, ki je tako bogat živčnih napetosti in senzacij, tako, da uživa tudi bralec vse te napetosti. Žurnalist mora

danes to dobro znati, če hoče, da bo njegov list dober. Dober? Ne, če hoče, da se njegov list čita! Saj ni tisti list najboljši, ki se najbolj čita — žalibog. Škandalni listi in škandalne revije imajo vsekdar največjo naklado, ki tembolj raste, čimbolj list laja in obrekuje, revija pa polemizira. Kulturnega pomena imajo take tiskovine hvala bogu manj, pa tudi tu nekaj. Pred menoj leži današnji broj *Journala*, — piše Viktor Auburtin menda v enem zadnjih brojev *Berliner Tagblatta*, — *Journala*, torej lista, ki hoče biti med najboljšimi. V njegovo uredništvo je šele pred kratkim vstopil stari Jules Claretie, ki je doslej vodil znano *Comédie Française*. Ta vodilni organ inteligence torej prinaša n. pr. na šestih stolpičih druge strani poldrug stolpič politike, pol reklamnih notic in štiri stolpiče krvavih zločinov. Zastrupljenje zakonske dvojice, nezvestoba in ubojstvo, umor nezakonskega deteta, najeti umor tekmeča, povrh pa poročila več dolgih kriminalnih procesov, katera moraš stalno zasledovati, da razumeš vsakdanje poročilo. Vse te krvave storije čita dan za dnem pol milijona *midinettes*, pa pol milijona delavcev, uradnikov, meščanstva od nižjih do najboljih slojev. — Svoječasno je francoska *haute volée* strastno posnemala *apaches*, občudovala njihovo drznost, oblačila njihove šerpe in spravila en *vogue* brutalno zločinsko potezo krog ust in apaške plese. To je bilo *chic*, — vsaj nekaj časa. Če se je ta moda tudi držala prav tako malo časa, kakor vsaka druga, je vendar značilna za sodobno francosko družbo. Ta narod, ki je imel nekoč kaj smisla za zaljubljene zadeve in fineso, se zanima samo še za krvave storije in sodno dvorano. Da niso Nemci prav nič na boljšem, dokazuje vsa nemška žurnalistika, njej na čelu tipični nemški žurnalist Max Harden, ki je pred nedavnim izdal tretjo knjigo svojih „Procesov“, ki se te dojmi kakor najhujši šund-film, — neglede na to, da tudi jezik vkljub vsestranski, uprav žurnalistični načitanosti ni dosti boljši od jezika na filmskih napisih. Prvi dve knjigi sta v dveh letih dosegli prodajo v 60.000 izvodih in tretja je imela 7000 predplačnikov, ko je bila še v stavku! Sicer se pa le spomni: Grete Beier, Eulenburg, Schapiro, Krupp, Steinheil in Beilis so le nekateri najslavnejših svetovnih procesov, svetovnih senzacij.

Tako zanimanje vsekakor kaže na čudno duševno razpoloženje čitajoče publike. Kateri list si pa upa boriti se proti toku? Poizkus, — in list propade. Bralci hočejo brati vse to, ker to zahteva njihova na te akorde vглаšena mentalnost, podobno kakor morfinisti, ki ne morejo živeti brez privajenega strupa. Vprašanja, je-li ti pa tudi

potrebno, da se sploh privadiš strupa, si ne stavi nihče ali vsaj malokdo. Zato je pa sijajno rešeno vprašanje honorarjev, vprašanje odjemalcev in življenja lista, — toda na čigav račun? Kriminalna žurnalistika se uvaja že tudi pri nas — z nedvomnim uspehom. Prišla je preko Dunaja in Trsta, z demokratizacijo časa in časopisja, s splošno volilno pravico, z novimi listi, s koruptnim strankarskim bojem. Kar je najhuje: temu ni odpomoči s paliativnimi sredstvi, nego le v sistemu, n. pr. v gojenju športa in telovadbe, v dobrem štivu, dobrih podlistkih, dobrih, velikopotezno napisanih uvodnikov, v stalnem opazovanju in opisovanju kulturnega življenja. Noben slovenski list nima stalne rubrike, v kateri bi poročal o vsebini vseh slovenskih revij brez razlike struje; noben nima literarnega kotička za stalno kritiko (pač pa ponatise „Waschzettlov“), noben obširnega stalnega gospodarskega in malo ali nič športnega referata. O krvavih storijah pa referirajo vsi slovenski listi skoraj da brez izjeme z natančnostjo in pogostostjo, ki znači, da hoče zver publikum čitati ta poročila, brez kojih se jej zdi list brez cene in soli, — zver v menažeriji tudi nima nižjih instinktov, kvečemu da je zadovoljna, kadar je sita, zver publikum se pa draži venomer in želi vedno kaj novega, kaj še bolj nezaslišano krvavega.

Morda bi i tu preporod kulture vplival ugodno. Preuredba slovenske žurnalistike, razširjenje snovi, ekonomičnejši tisk, in slovenski dnevnik bi bil vodja kulturnega življenja, ne pa le njegov registrator ali — včasih — celo zaplotnik. Seveda je s tako preuredbo združen strošek, ker je potrebnih mnogo novih moči. Toda to bi bil le blagoslov in napredek za čitajoče občinstvo, kakor tudi za lepo številce mladih mož, ki stoje sedaj ob strani zlovoljni, brez nade, da bodo kdaj mogli slovstveno ali žurnalistično delati, brez nade na boljši zaslužek v tekmi. Tu smo zopet pri svojem prvem predmetu; pa tudi drugo je vse ostalo pri starem, le preporodni pokret je nov in morda nam on prinese vsaj nekaj tega, kar si slovenska kultura od njega obeta. Kdor bo pa vzel v roke metlo, mora sam spadati med one, ki ne spadajo v smeti. Da ne bo nesporazumljenj: Kdo spada v smeti? Vsi oni, ki so s svojo nebrzdanostjo dovedli splošni umstveni nivo Slovencev na današnjo stopnjo, ko je že prav vse tako raztrgano, da težko ostaneš optimist, če bi ne bil v to prisiljen. Preporod se ne tiče oblike, ampak glav in src, in kdor je napredne misli, je z nami, ali pa laže.

— — — — —